अतिरिक्त क्रियाकलापले विद्यार्थीको नियमिततामा पारेको प्रभाव

शिक्षाशास्त्र संकाय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय बर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन (Ed. CE-598) विषयको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत

शोध पत्र

शोधार्थी

धनु भट्टराई

क्याम्पस रोल नं. : १४६ (२०६५/०६७)

रजिष्ट्रेशन नं. : ३६२६-९४

परीक्षा रोल नं. २१४००१७

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय

सुकुना बहुमूखी क्याम्पस,

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

इन्द्रपुर, मोरङ

चैत्र, २०६८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग
इन्द्रपुर, मोरङ

सिफारिस पत्र

यस सुकुना बहुमुखी कयाम्पस इन्द्रपुर मोरङको स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)को पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विषयका विद्यार्थी श्री धनु भट्टराईले झापा जिल्लाको पृथ्वीनगर स्रोत केन्द्रमा सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयहरूमा 'अतिरिक्त क्रियाकलापले विद्यार्थी नियमिततामा पारेको प्रभाव' शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार गर्नु भएको हो । यस शोधपत्रको निष्कर्ष र प्रस्तुतीकरणबाट म सन्तुष्ट रहेको छु । अतः यो शोधपत्र मूल्याङ्कनका लागि मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६८/११/०२

....
गणेशप्रसाद दाहाल
शोध निर्देशक
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
इन्द्रपुर, मोरङ

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग
इन्द्रपुर, मोरङ

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर मोरङमा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विषय लिई शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तहमा अध्ययन गर्ने छात्रा श्री धनु भट्टराईले पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन (Ed. CE - 598) विषयको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि झापा जिल्ला पृथ्वीनगर स्रोत केन्द्रमा सामुदायिक विद्यालयहरूमा **'अतिरिक्त क्रियाकलापले विद्यार्थीहरूको नियमिततामा पारेको प्रभाव'** शीर्षकको शोधपत्र तयार गरी सिफारिससहित स्वीकृतिका लागि यस मूल्याङ्कन समिति समक्ष प्रस्तुत गर्नु भएकाले यो शोधपत्रलाई यस मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	स्नातकोत्तर कार्यक्रम संयोजक, उपप्राध्यापक	....
२.	गणेशप्रसाद दाहाल	शोध निर्देशक, उपप्राध्यापक	....
३.	किरणराम रन्जितकार	बाह्य परीक्षक	....

मिति : २०६८/१२/१९

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एमएड) द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन (Ed. CE-598) विषयको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि पृथ्वीनगर स्रोतमा सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयहरूको 'अतिरिक्त क्रियाकलापले विद्यार्थीहरूको नियमिततामा पारेको प्रभाव' शीर्षक अन्तर्गत शोध-पत्र प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा व्यवस्थापनतर्फ सहयोग पुऱ्याउनु हुने सुकुना बहुमुखी क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभागीय प्रमुख लगायत शोध निर्देशक गणेशप्रसाद दाहालप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस शोधपत्र तयार गर्न आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउने सम्बन्धित विद्यालयका प्रअ, शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थीहरूलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । मलाई स्नातकोत्तर तहसम्मको अध्ययन गर्ने क्रममा प्रेरणा दिई व्यावहारिक व्यवस्थापनको जिम्मेवारी बहन गरी सहयोग पुऱ्याउनु हुने मेरो जीवनसाथी राजेन्द्रप्रसाद गौतम, छोरा प्राञ्जल लगायत परिवारका अन्य सदस्यहरूप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । साथै, मलाई यस तहको अध्ययनमा प्रेरणा दिनु हुने गुरु तिलक सिंह पाण्डे, प्रेम कटुवाल लगायत अन्य साथीहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । साथै, कम्प्युटर प्रविधिमा सहयोग गर्नुहुने भाई एकराज प्रधानलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

धनु भट्टराई

शोधसार

प्रस्तुत ‘अतिरिक्त क्रियाकलापले विद्यार्थीको नियमिततामा पारेको प्रभाव’ शीर्षकको शोधपत्र अध्ययन क्षेत्रका सामुदायिक विद्यालयहरूको अतिरिक्त क्रियाकलापले विद्यार्थीहरूको नियमिततामा पारेको प्रभावलाई विश्लेषण गर्ने मुख्य उद्देश्यहरू राखी तयार पारिएको छ ।

यस शोधपत्रलाई झापा जिल्लाको पृथ्वीनगर स्रोत केन्द्रमा रहेका सामुदायिक विद्यालयहरूमा मात्र सीमित गरी संकलित सूचनाहरूको आधारमा परिमाणात्मक र व्याख्यात्मक ढाँचामा प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनलाई पूर्णता प्रदान गर्नका लागि तथ्याङ्कको आवश्यकता पर्ने हुनाले तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलनमा प्रश्नोत्तर, अन्तरवार्ता र समूह छलफल प्रयोग गरिएको छ भने द्वितीय तथ्याङ्कका रुपमा शैक्षिक अभिलेख वार्षिक कार्यतालिका विभिन्न लेख रचना तथा शोधपत्रहरूलाई प्रयोग गरिएको छ ।

यस अध्ययन क्षेत्रमा रहेका विद्यालयहरूको अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि आवश्यक व्यवस्थापकीय पक्षहरूको विवरणात्मक अध्ययन गर्दा सबै विद्यालयहरूमा अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनको अवस्थामा एकरुपता रहेको पाइँदैन । तुलनात्मक रुपमा प्रावि, निमावि र माविको अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन र व्यवस्थापनको अध्ययन गर्दा प्रावि तहमा अतिरिक्त क्रियाकलाप कम हुने गरेको साथै चाहिने आवश्यक व्यवस्थापन पक्षमा कमजोर रहेको पाइयो भने निमाविहरूको अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनको अवस्था हेर्दा प्राविको तुलनामा अतिरिक्त क्रियाकलाप बढी सञ्चालन हुने गरेको र विद्यार्थी नियमिततामा सकरात्मक प्रभाव परेको देखिन्छ । मावि तहको अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनको व्यवस्थापन पक्षमा सुधारोन्मुख गतिमा अघि बढ्न खोजेको पाइन्छ ।

विद्यार्थीको सर्वाङ्गीण विकासका लागि आवश्यक ठानिएको अतिरिक्त क्रियाकलापको अवस्थाको अध्ययन गर्दा विद्यालयहरूमा पर्याप्त मात्रामा अतिरिक्त क्रियाकलापका सामग्रीहरू नभएको, अतिरिक्त क्रियाकलापका लागि चाहिने भौतिक व्यवस्थापन पनि कमजोर रहेको कारणले

व्यवस्थापकीय पक्षमा सुदृढ हुन नसकेको पाइन्छ । यो अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरूमा अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन प्राविमा कम भएको कारण विद्यालयमा विद्यार्थीको उपस्थिति, विद्यार्थी सहभागिता, विद्यार्थी भर्ना सङ्ख्या कम रहेको पाइन्छ । अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनको व्यवस्थापन पक्ष राम्रो भएकाले निमावि र माविहरूको विद्यार्थी भर्नादर, विद्यार्थी उपस्थिति, अतिरिक्त क्रियाकलापमा विद्यार्थी सहभागिताले विद्यार्थी नियमिततामा प्रत्यक्ष प्रभाव पारेको देखिन्छ । यसका साथसाथै विद्यालयको अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनको व्यवस्थापनका लागि सर्वप्रथम केन्द्रीय तहबाट नै नीतिगत रुपमा आउनुपर्ने देखिन्छ । केन्द्रीय तहबाट नै विद्यालयको अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि बजेट विनियोजन, शिक्षकहरूलाई तालिमको व्यवस्था जस्ता पक्षहरूको कार्यान्वयन गर्न सक्रिय भएर जानुपर्ने देखिन्छ । विद्यालयको अतिरिक्त क्रियाकलाप र विद्यार्थीको नियमितताबीचको सम्बन्धलाई विद्यालय नेतृत्वकर्ता तथा सरोकारवाला समक्ष लैजानुपर्ने देखिन्छ ।

विषयसूची

सिफारिस पत्र	ii
स्वीकृति पत्र	iii
कृतज्ञता ज्ञापन	iv
शोध सार	v
तालिकासूची	vii
चित्रसूची	viii
विषयसूची	ix
परिच्छेद एक : परिचय	
१.१ पृष्ठभूमी	1
१.२ समस्याको कथन	6
१.३ अध्ययनको औचित्य	7
१.४ अध्ययनको उद्देश्यहरू	7
१.५ अनुसन्धात्मक प्रश्नहरू	8
१.६ अध्ययनको परिसीमा	8
परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा सैद्धान्तिक खाका	
२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	9
२.२ सैद्धान्तिक खाका	12
२.२.१ सम्बन्ध प्रत्यावर्तनको सिकाई सिद्धान्त	12
२.२.२ कार्यपरक सम्बन्ध प्रत्यावर्तन सिकाई सिद्धान्त	13
२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता	14
परिच्छेद तीन : अनुसन्धान विधि	
३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा	15
३.२ जनसंख्या	15

३.३ नमूनाको आकार 15

३.४ नमुना छनौटको विधि 16

३.५ नमुना छनौटको आधार 16

३.६ अध्ययनको साधन 17

३.७ साधनको वैधता 17

३.८ तथ्याङ्कको स्रोत 18

३.९ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया 18

३.१० तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया 18

परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको विश्लेषण र व्याख्या

४.१ अतिरिक्त क्रियाकपालको वर्तमान अवस्था 20

४.१.१ अतिरिक्त क्रियाकलापको योजना 21

४.१.२ अतिरिक्त क्रियाकलापको सञ्चालनको अवस्था 23

४.१.३ अतिरिक्त क्रियाकलापको व्यवस्थापन 25

४.१.४ अतिरिक्त क्रियाकलापको सामग्रीको अवस्था 27

४.१.५ अतिरिक्त क्रियाकलापको सामग्री प्रयोगको अवस्था 28

४.२. अतिरिक्त क्रियाकलापले विद्यार्थी नियमिततामा पारेको प्रभाव 29

४.२.१ विद्यालयमा विद्यार्थी भर्नादरको अवस्था 29

४.२.२ विद्यार्थी उपस्थितिको अवस्था 31

४.२.३ अतिरिक्त क्रियाकलापमा विद्यार्थी उपस्थितिको अवस्था 32

४.२.४ अतिरिक्त क्रियाकलापमा विद्यार्थी सहभागिता 34

४.२.४.१ चित्रकलामा विद्यार्थीको सहभागिता 34

४.२.४.२ कविता वाचनमा सहभागिता 36

४.२.४.३ नृत्य र गायन प्रतियोगितामा सहभागी विद्यार्थी 37

४.२.४.४ अतिरिक्त क्रियाकलाप प्रति विद्यार्थीको धारणा 38

४.२.४.५ अतिरिक्त क्रियाकलाप प्रति शिक्षकको धारणा 39

४.२.४.६ अतिरिक्त क्रियाकलाप प्रति अभिभावकको धारणा 41

४.३ अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनका समस्या समाधानका उपायहरू 42

४.३.१ अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनका समस्याहरू 42

४.३.२ अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनका समस्या समाधानका उपायहरू 44

परिच्छेद पाँच : प्राप्ती, निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१ प्राप्ति 46

५.२ निष्कर्ष 47

५.३ सुझावहरू 48

सन्दर्भ ग्रन्थ

अनुसूचीहरू

तालिकासूची

१	अतिरिक्त क्रियाकलाप योजना	22
२	अतिरिक्त क्रियाकलाप संचालनको अवस्था	23
३	अतिरिक्त क्रियाकलापको व्यवस्थापन	25
४	अतिरिक्त क्रियाकलाप सामग्रीको अवस्था	27
५	विद्यालयमा विद्यार्थी भर्नादरको अवस्था	30
६	विद्यार्थी उपस्थिति विवरण	31
७	अतिरिक्त क्रियाकलाप भएको र नभएको दिनको उपस्थिति अवस्था	32
८	चित्रकला प्रतियोगितामा विद्यार्थी सहभागिता	35
९	कविता वाचनमा सहभागी विद्यार्थीहरू	36
१०	नृत्य र गायनमा विद्यार्थी सहभागिता	37
११	अतिरिक्त क्रियाकलापले पारेको प्रभाव सम्बन्धी विद्यार्थीको धारणा	38
१२	अतिरिक्त क्रियाकलापमा विद्यार्थी नियमितताले पारेको प्रभाव सम्बन्धी शिक्षकको धारणा	40
१३	अतिरिक्त क्रियाकलापप्रति अभिभावकको धारणा	41

चित्रसूची

१	अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनको अवस्था	24
२	अतिरिक्त क्रियाकलाप सामग्रीको अवस्था	28
३	भर्नादरको अवस्था	30
४	विद्यार्थीको औसत उपस्थिति अवस्था	31
५	अतिरिक्त क्रियाकलाप भएको दिन विद्यार्थी उपस्थिति	33
६	अतिरिक्त क्रियाकलाप नभएको दिन विद्यार्थीको उपस्थिति	33
७	चित्रकला प्रतियोगितामा सहभागि विद्यार्थीहरू	36
८	अतिरिक्त क्रियाकलाप प्रति विद्यार्थीको धारणा	39
९	अतिरिक्त क्रियाकलाप प्रति शिक्षकको धारणा	40
१०	अतिरिक्त क्रियाकलाप प्रति अभिभावकको धारणा	42